

Marsilio Ficino in Sandro Botticelli,
filozof in slikar: o duši in angelu

Človek in kozmos v renesansi, FF

Marsilio Ficino (1433-1499), nekaj podatkov:

- največji renesančni filozof v času Lorenza de' Medici
- ustanovitelj "Platonske akademije" v Firencah
- častilec Platona, Plotina in Hermesa Trismegista ter prevajalec njihovih del iz grščine v latinščino.

Glavna dela:

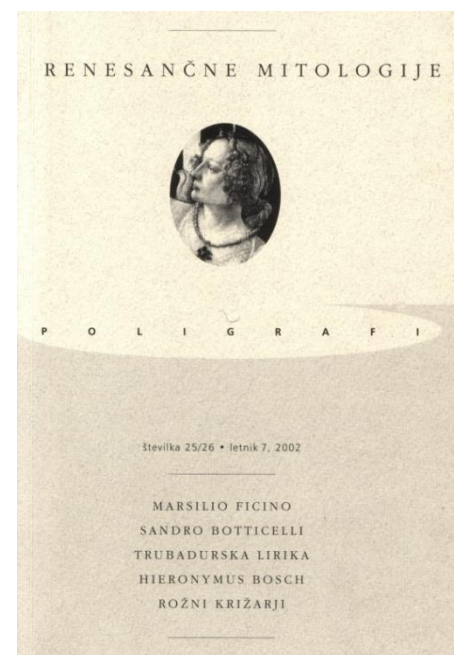
- *Theologia Platonica* (Platonska teologija), 1482; odlomki v slov. prev.: "Renesančne mitologije" (*Poligrafi* 25/26, 2002)
- *De amore* (O ljubezni), prva verzija 1469, končna 1484
- *De vita coelitus comparanda* (O življenju, pridobljenem iz nebes), 1489; odlomki v slov. prevodu, prav tam.

Marsilio Ficino: *Platonska teologija* (1482):

Marsilii Ficini Florentini
Prohemium In Platoniam Theologiam
De Animorum Immortalitate
Ad Laurentium Medicem
Virum Magnanimum

I Plato, philosophorum pater, magnanime Laurenti, cum intellegeret quemadmodum se habet visus ad solis lumen, ita se habere mentes omnes ad deum, ideoque eas nihil unquam sine dei lumine posse cognoscere, merito iustum piūque censuit, ut mens humana sicut a deo habet omnia, sic ad deum omnia referat. Igitur sive circa mores philosophemur, animum esse purgandum, ut tan-

- Ficino združuje klasični platonizem (Platona), še posebej pa novoplatonizem (Plotina, Prokla ...) s krščansko teologijo in bibličnim izročilom;
- podnaslov knjige je "O nesmrtnosti duš": Ficino, sledeč Platonu, dokazuje nesmrtnost človeške duše;
- v tej filozofiji ima pomembno vlogo simbolno mišljenje (analogije, metafore, nasploh podobe kot *images*), drugače kot v pretežno abstraktni aristotelski sholastiki poznega srednjega veka.

Hierarhija petih ravni bivanja

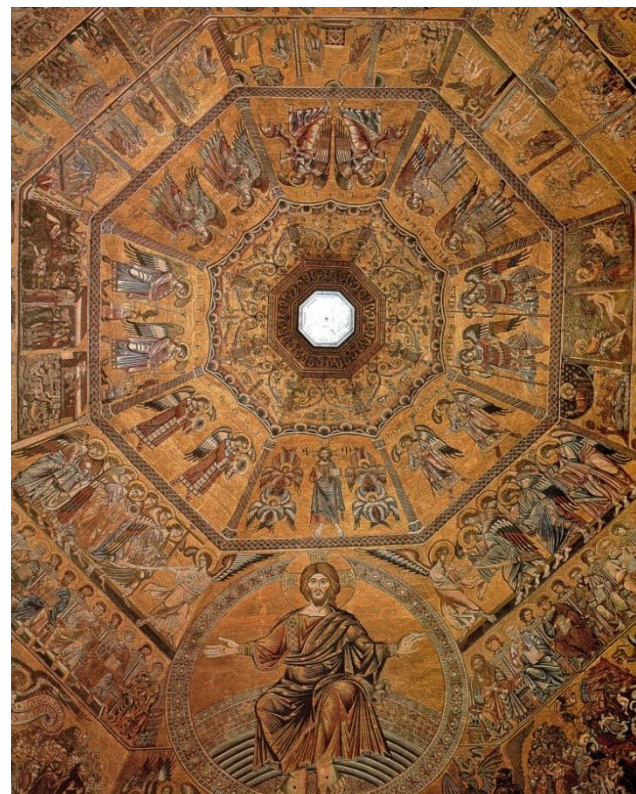
Ficinova *Platonska teologija* “razsloji” vse bivajoče na pet hierarhičnih ravni; pri tem se navezuje predvsem na:

- Plotinove *Eneade* (3. st.) in
- Proklove *Prvine bogoslovja* (5. st., tudi v slov.).

Pet ontoloških ravni glede na odnos med enim in mnogim:

1. telo (*corpus*) – “mnogo” (*multa*, dob. “mnoga”)
2. lastnost (*qualitas*) – “mnogo in eno” (*multa et unum*)
3. duša (*anima*) – “eno in mnogo” (*unum et multa*)
4. angel (*angelus*) – “eno-mnogo” (*unum multa*)
5. Bog (*deus*) – “Eno” (*unum*).

Na sliki: Krstilnica *Duomo* v Firencah, mozaiki na stropu, 13. st.

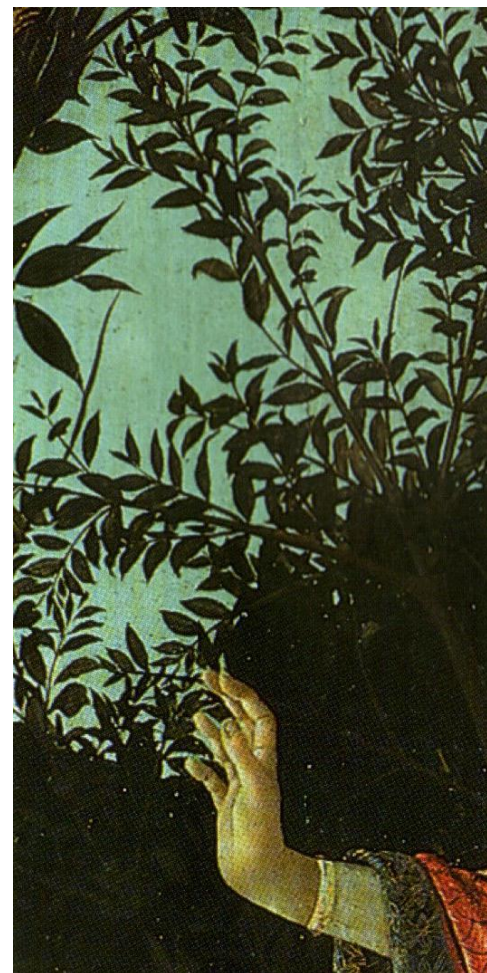

Marsilio Ficino: duša kot “sponka sveta”

duša je »vez« (*vinculum*) ali
»povezava« (*connexio*) ali
»vozel« (*nodus*) ali
»sponka sveta« (*copula mundi*),

ki spaja »spodnje« in »zgornje« ravni bivanja,
tostranstvo in onstranstvo:

- »Duša je vmesna stopnja stvari in vse druge stopnje, tako višje kot nižje, povezuje v eno, ko se sama dviguje k višjim in spušča k nižjim.« (Ficino, *Theol. Plat.*, III.2, poudarki dodani, tudi nadalje)
- »To je največji čudež v naravi. Vse drugo, kar je božjega, je namreč vsako posebej in samo eno, duša pa je vse obenem. V sebi nosi podobe božanskih reči (*imagines divinatorum*), od katerih je sama odvisna, pa tudi zasnove (*rationes*) in vzorce (*exemplaria*) nižjih, ki jih na neki način sama izdeluje.« (Prav tam, III.2.6)

Primavera (Pomlad), 1482, Galerija Uffizi, Firenze

Botticellijevo *Primavera* lahko gledamo ali “beremo” na vsaj tri načine:

1. opisni (fenomenološki), npr., koliko je oseb na sliki, katera drevesa so v ozadju itd.;
2. pomenski (ikonografski), npr., kaj pomeni, da Hermes (na levi) drži v roki kaducej;
3. “smiselni” (ikonološki, kulturološki, filozofski ...), npr., ali ima travnik pod bosimi nožicami pomladanskih plesalk kak “globlji”, simbolni, duhovni pomen?

(Seveda pa tudi s tem trojnim branjem slike še ne pridemo do njenega umetniškega “bistva”).

Ficino kot Botticellijev svetovalec?

Ali je Botticelli vse te mitološke motive sam poznal? Verjetno je imel svetovalce, ki so mu sestavili “program”, domneva umetnostni zgodovinar in ikonolog Ernst Gombrich.

Na sliki vidimo izrez s freske slikarja Domenica Ghirlandaia (*Zaharija v Templju*, 1486-1490, Santa Maria Novella, Firenze): upodobljeni so štiri pomembni možje florentinske renesančne učenosti (od leve proti desni):

- platonski filozof Marsilio Ficino
- jezikoslovec Cristoforo Landino
- pesnik in humanist Angelo Poliziano
- duhovnik in humanist Gentile de'Becchi, domači učitelj Medičejcev

“Nad gibljivo dušo je negibni angel”

Sandro Botticelli,
Oznanjenje (izrez), 1490,
Uffizi, Firenze

Super animam mobilem est immobilis angelus.

(Ficino, *Theol. Plat.*, I.5).

“Doslej smo ugotovili, da je nad telesnim sestavom neka oblika, ki smo jo imenovali razumska duša. Njeno bistvo ostaja vedno isto, na kar kaže stalnost volje in spomina. V svojem delovanju pa je spremenljiva, saj ne misli vsega naenkrat, temveč eno stvar za drugo [...] v teku časa. [...] Bolj celovito [pa] je življenje, ki je istočasno v celoti združeno s samim seboj in ni odmaknjeno od sebe [...]. Nad tem, kar se spreminja, ker mu nečesa manjka, nujno obstaja nekaj, kar se ne giblje, bodisi ker mu nikoli nič ne manjka bodisi ker je samo že karseda polno.”

(Prav tam, I.5,1-4).

... in tisto “nekaj” Ficino imenuje: “angel”.

Gre za duhovni vzpon od časa k večnosti,
od gibljivosti k negibnosti, od duše k angelu
(v klasičnem platonizmu: od čutnosti k ideji).

... v angelovi negibnosti je življenje ...

Presenetljiva je misel, da je v angelski negibnosti *življenje*, ki je celo »bolj živo«, bolj celovito od gibljivega življenja duše – saj v angelu večno živi um.

Ta za modernega človeka paradokсна in težko umljiva misel sicer ni izvorno Ficinova, v zasnovi jo najdemo že v poznih Platonovih dialogih, bolj izrazito pa pri Plotinu, Proklu in pri krščanskem platoniku Dioniziju Areopagitu.

Pri (novo)platonikih sta um in angel tesno povezana: bistvo uma je angelsko ...

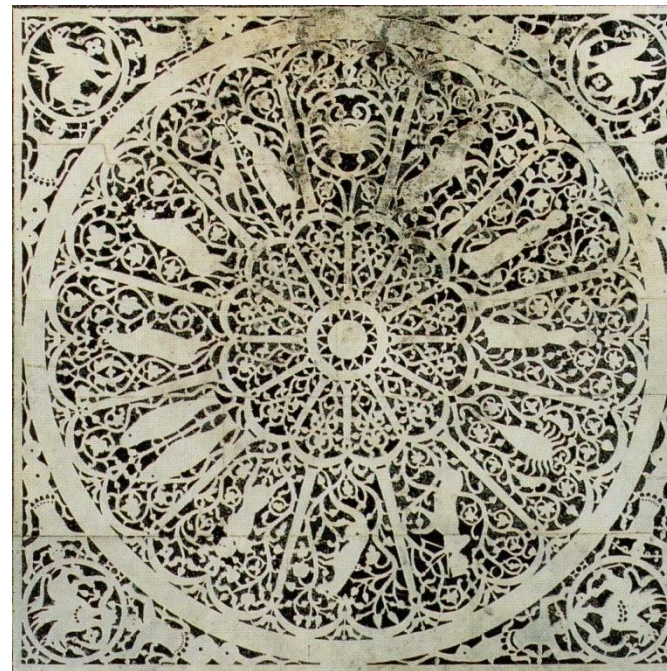
Andrea della Robbia, *Oznanjenje*, 15.st., Firenze

Plotin: um kot “živa sfera”

Ko Plotin v šesti *Eneadi* primerja vesoljni um z »bogato raznoliko sfero«, mu pripisuje večno življenje:

»In če bi primerjal um z živo, bogato raznoliko sfero ali če bi si ga predstavljal kot bitje vseh obrazov, sijoče z živimi obrazi, ali kakor [bitje] vseh čistih duš, stekajočih se na en sam kraj, duš brez pomanjkanja, saj bi imele vse, kar jim je lastno, in vrh njih bi kraljeval vesoljni um, tako da bi bilo vse naokoli osvetljeno z njegovo lučjo – če bi si ga [um] tako predstavljal, bi ga videl kot nekdo, ki ga gleda od zunaj; toda um moraš postati in se vanj preobraziti v motrenju.« (*Eneade*, VI.7.15.25–33)

“Nebesni krog” - zodiak,
marmorni tlak v cerkvi
San Miniato al Monte,
Firence, 13. st.

Ernst H. Gombrich: Platonske ideje kot *icones symbolicae*

Sandro Botticelli: *Mistično rojstvo*
(detajl: ples angelov), 1500,
National Gallery, London

- Od Plotinove vizije »uma kakor žive sfere, kot bitja vseh obrazov, sijočega z živimi obrazi« do Ficinovih renesančnih angelov, v katere se preobrazijo duše z umskim motrenjem*, je sicer dolg, vendar kontinuiran razvoj, ki vodi od poganškega h krščanskemu platonizmu.
- Pri tem razvoju ima bistveno vlogo »novoplatonska ali mistična interpretacija simbolike«, ugotavlja Ernst Gombrich, saj v njej »velja simbol za skrivnostni jezik božanskega«. V krščanskem platonizmu se platonske ideje preobrazijo v *icones symbolicae*, razodevajo se v podobah angelov.

**Nota bene*: Um tu seveda ni mišljen zgolj kot razum, ampak tudi – v prisposodbi rečeno – kot srce stvarstva: v angelu sta združena spoznanje in ljubezen.

Ficinova prispodoba o očesu

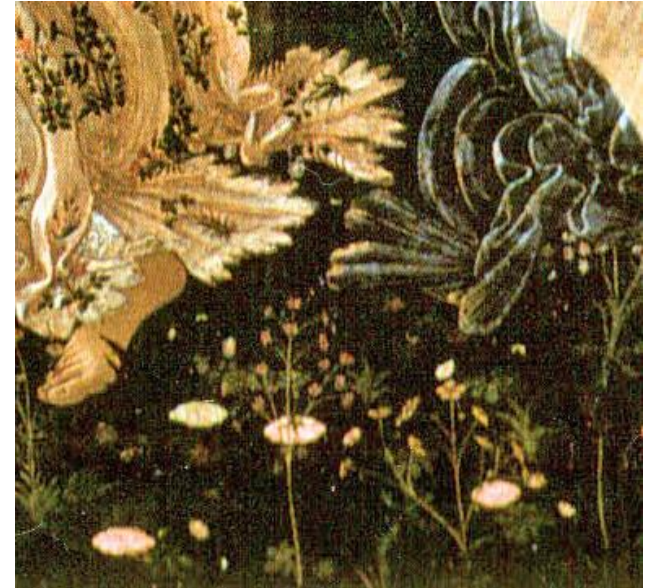
- V umskem zrenju se duša *spominja* svojega porekla, svoje angelske narave:
»Kar je oko tvojemu telesu, to je um tvoji duši. Um je namreč oko tvoje duše. [...] V duhu si predstavljaš, da tvoje oko tako zraste, da zapolni vse tvoje telo; različni udje so izginili in zdaj je celotno telo eno samo oko. [...] In zdaj si predstavljaš, da um tako zelo prevlada v tvoji duši, da se izbrišejo vsi tisti njeni deli, ki imajo opraviti z domišljijo, čutenjem in nastajanjem, in da je celotna duša sam um: ta sam in čisti um je angel.« (*Theol. Plat.*, I.6.4-5)
- Vprašanje: Zakaj ima ravno vid tolikšno prednost v umu, v nebesih, pred drugimi čuti?

“QUID TUM”, medalja,
ki jo je pri veronskem zlatarju
Matteu de' Pasti naročil
Leon Battista Alberti,
prva pol. 15. st.

O duši, gibanju, času in večnosti

- Angelov um zaobjame »vse hkrati, z enim samim pogledom«, gibanje mu je prisotno v enem samem nadčasnem, večnem trenutku.
- Plotin v razpravi *O večnosti in času* pravi: večnost »nima ne preteklosti ne prihodnosti, saj ko bi ju imela, ne bi bila celovito življenje« (*Eneade*, III.7.5).
- Angel ne živi v običajnem pomenu »vedno«, ampak *večno*, namreč "onstran", zunaj časa – duša pa živi v času, ker se giblje (spreminja), čeprav je tudi »njeno nebeško bistvo večno«.
- Gibanje »ustvarja« čas in čas je »merilo gibanja«: čas in gibanje (spreminjanje) sta neločljivo povezana.

Ficinova prispodoba o Apelu in travniku

- »Ko je Apel občudoval travnik, si je zaželel, da bi ga naslikal v barvah [kot poroča Plinij]. Celoten travnik se je v hipu prikazal pred njim in nemudoma vzbudil Apellovo hrepenenje, da bi ga naslikal. Temu hipnemu prizoru in vznurjenju vsekakor lahko rečemo dejanje (*actus*), ker nekaj stori, ne pa gibanje (*motus*), ker ne deluje postopoma. Kajti gibanje je dejanje, ki preteče trenutke časa.«

(Ficino, *Theol. Plat.*, III.1.14)

- Angelovo brezčasno videnje (v prispodobu travnika) je izvor hrepenenja, iz katerega se porodi dejanje, slikarjeva duša pa je izvor gibanja (tj. slikanja travnika v času):

Marsilio Ficino: *De amore* (*O ljubezni*, 1484)

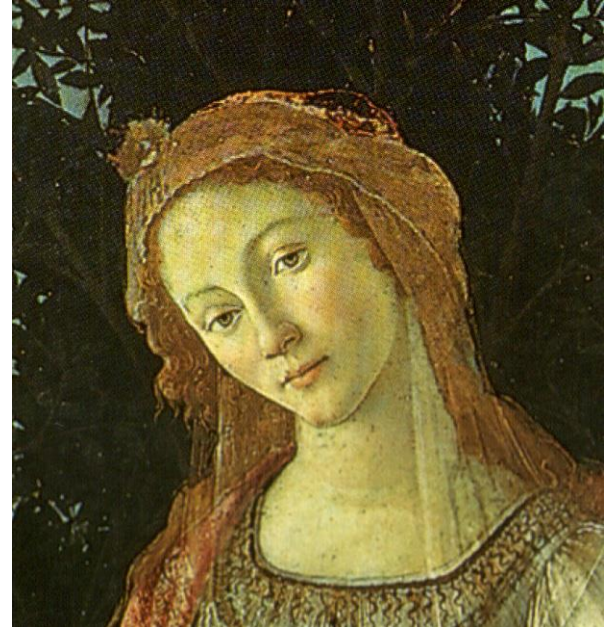
- V razpravi *O ljubezni* je Ficino opredelil bistvo t. i. »platonične ljubezni«.
- Po zgledu Platonovega *Simpozija* je razprava *De amore* napisana v obliki sedmih govorov.
- Pogovor *O ljubezni* je takrat tudi dejansko potekal, na Platonovo obletnico, 7. nov. 1469, v medičejski vili Careggi pri Firencah - namesto Sokratovih prijateljev pa so sodelovali Ficinovi prijatelji: Giovanni Cavalcanti, Cristoforo Landino, Carlo Marsuppini, Tommaso Benci idr.

Ficino: lepota je duhovna milina....

Vodilna misel razprave *De amore* je neločljiva vez med lepoto in ljubeznijo. Gre za človeško in obenem vesoljno ljubezen, ki jo poraja lepota, »milina božjega obličja«, ki odseva v stvarstvu:

»Lepota je živa in duhovna milina, ki jo navdihuje sijoč božji žarek, najprej v Angelu in potem v človeških dušah, v telesnih oblikah in zvokih; to je milina, ki z razumom, vidom in sluhom giblje in radostí naše duše; v rádosti jih ponese proč in tedaj, ko jih nosi proč, jih razvname z ognjem ljubezni.« (Ficino, *De amore*, V.6)

»O srečna smrt, ki ji sledita dve življenji«

Med najlepšimi odlomki Ficinove razprave *De amore* je 8. poglavje II. govora, v katerem filozof premišljuje o vzajemni ljubezni:

»Saj ko ljubim, da me ljubiš, najdem sebe v tebi, takrat ko misliš name, in tako znova okrevam, potem ko sem se že izgubil zaradi brezbržnosti do sebe, zdaj se namreč znova najdem v tebi, ki me ohranjaš. In ti sebe ravno tako znova najdeš v meni. [...] Torej je v vzajemni ljubezni enojna smrt in dvojno vstajenje. Kajti tisti, ki ljubi, v sebi umre enkrat, ko se zapusti; nemudoma oživi v ljubljene, ko ga ljubljene sprejme v ljubeči misli; in potem oživi še enkrat, ko naposled prepozna sebe v ljubljene, in tedaj ne dvomi več, da je ljubljene. O, srečna smrt, ki ji sledita dve življenji!«

(Ficino, *De amore*, II.8)

Renesansa je častila »obe Veneri«

V drugem govoru Ficinove razprave *O ljubezni* mladi Giovanni Cavalcanti govori o dveh vrstah ljubezni, »nebeški« in »zemeljski« Veneri.

»Prva Venera najprej zaobjame v sebi sijaj božanstva, potem ga posreduje drugi; druga Venera pa prenese iskre tega sijaja v snov sveta; in zaradi prisotnosti teh isker se nam vsa telesa na tem svetu kažejo tolikanj lepa, kolikor jim to omogoča sprejemljivost njihove narave.«

(Ficino, *De amore*, II.7)

Ficinova "platonična ljubezen" je vsekakor usmerjena k nebu, toda v duhu renesančnega preporoda poganske čutnosti ne pozablja na zemljo, kajti: »na obeh straneh je ljubezen: tam je želja po motrenju lepote, tu je želja po njenem spočenjanju« (prav tam).

Platonizem – filozofija, ki premaguje minljivost

O naukih platonikov, tako klasičnih kot renesančnih, lahko rečemo, da je njihovo bistvo premagovanje minljivosti.

- Že v Platonovem *Simpoziju* svečenica ljubezni Diotima govori o »spočenjanju in porajanju v lepem«, ki človeku, minljivemu in smrtnemu bitju, omogoča, da se vzpenja k neminljivi in nesmrtni Lepoti, »kot da bi uporabljal stopnice«.
- Tudi v Ficinovem renesančnem platonizmu, ki je poskušal platonski “svet idej” združiti s krščanskimi nebesi, ima spočenjanje lepote bistveno vlogo pri preseganju minljivosti, spočenjanje v telesu in duhu, kajti vselej želimo obnoviti tisto, kar mineva, in »obnova se zgodi s spočenjanjem«. (*De amore*, VI.11)

Renesančniki so verjeli, da je lepota ključ k neminljivosti.

Botticelli: Kora s slike
Rojstvo Venere